

nın önderi ve bir köy imamı olan Dükçi İşan'ın da bulunduğu otuz sekiz kişi idam edildi. Bu ayaklanmadan sonra bütün köyler tahrip edilmiş ve halk ağır vergi ödemeye mecbur bırakılmıştır. Daha sonra Ruslar Endican'ı yeni teşkil ettikleri Türkistan genel valiliğine bağladılar.

1902 yılında bölgede meydana gelen büyük bir deprem şehirde önemli maddi hasara ve insan kaybına sebep oldu. 1916'da Ruslar'a karşı artan hoşnutsuzluk Endican'a da sirayet etti ve yılın sonlarına doğru Başbakan Kerensky buraya gelerek ahali ile görüşmeler yaptı. Rusya'da Büyük Ekim İhtilâli'nin gerçekleşmesinden sonra bölgede Bolşevik-milliyetçi mücadelesi hızlandı ve 1920 yılında had safhaya ulaştı. Çatışmalarda yerli halk liderleri öldürüldü, bazıları da idam edildi. 1923'te bile bastırılmamış olan Basmacı Hareketi Endican civarında etkili oldu. Fakat sonunda Bolşevikler duruma hâkim oldular. 27 Ekim 1924 tarihinde etnik özelliklere dayalı Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti teşkil edilince Endican Fergana vilâyetinde bir kaza merkezi olarak yerini aldı. Daha sonra 6 Mart 1941'de Endican eyaleti oluşturuldu ve buranın merkezi de Endican oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Havkal, *Şaretü'l-ʿarż* (trc. C. Şiar), Tahran 1345 hş., s. 239; Yâkût, *Muʿcemü'l-büldân*, I, 261-262; Ebü'l-Fidâ, *Taʾvîmü'l-büldân* (trc. Abdülmuhammed Âyetî), Tahran 1349 hş., s. 561; Bâbü'r, *Vekâyi'* (Arat), I, 1-4, 6-9, 12-16, 25, 28, 32-33, 39-40, 62-67, 69-71, 73-78 vd.; Tâcüs-Selmânî, *Tarih-nâme* (trc. İsmail Aka), Ankara 1988, s. 98; Ch'en Ch'ing-Lung, *Çin ve Batı Kaynaklarına Göre 1828 İsyânlarından Yakub Bey'e Kadar Doğu Türkistan Tarihi*, T'ai-Pei 1967, s. 11, 17, 18, 24, 55, 60, 66, 71, 80-89, 91-96, 108; Baymirza Hayit, *Türkistan: Rusya ile Çin Arasında* (trc. Abdülkadir Sadak), İstanbul 1975, s. 32, 34, 75, 87-89 vd.; Zeki Velidî Togan, *Bugünkü Türklü Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, s. 332-335; İbrahim Kafesoğlu, *Harezşahlar Devleti Tarihi*, Ankara 1984, s. 184; W. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* (haz. K. Yaşar Köpraman — İsmail Aka), Ankara 1985, s. 45, 76, 100, 173, 262, 301; Abdülkadir İnan, "Dükçü İşan İsyânı", *TK*, I/11 (1963), s. 10-13; A. Sheehy, "The Andizhan Uprising of 1898 and Soviet Historiography", *Central Asian Review*, XIV/2, London 1966, s. 139 vd.; *TA*, XV, 196; Mirza Bala, "Endican", *İA*, IV, 268-270; B. Spuler, "Andiçân", *El²* (Fr.), I, 520; "Andijon", *Özbek Sovyet Ansiklopedisi*, Taşkent 1971-80, I, 359-367; "Andizhan", "Andizhan Oblast", *GSE*, II, 85; C. E. Bosworth, "Ande-jân", *Elr.*, II, 24-25.

ENVER KONUKÇU

ENDONEZYA

Güneydoğu Asya'da müslüman ülke.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

II. TARİH

III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Güneydoğu Asya ile Avustralya arasında yer alan çok sayıdaki ada üzerinde kurulmuştur. Batıdan doğuya doğru uzunluğu 5000 kilometreden fazla bir alana serpilmiş bulunan bu büyüklü küçüklü adaların sayısı 13.677'dir; bunların ancak 3000 kadarı meskûn olup başlıcaları şunlardır: Sumatra, Cava, Kalimantan, Irian Jaya, Madura, Sumba, Timor ve Sulawesi. 17 Ağustos 1945 tarihinde Hollanda'ya karşı bağımsızlığını ilân eden ülkenin yüzölçümü 1.919.443 km², nüfusu 179.378.946 (1990), başşehri Cakarta'dır. Endonezya başkanlık rejimiyle idare edilen üniter bir devlettir ve yürütme gücünü, devletin en yüksek organı olan Majlis Permusyawaratan Rakyat tarafından beş yıllık süre için seçilen devlet başkanı ile başkan yardımcısı temsil eder. Bakanlar kurulu devlet başkanına yardımcı bir organdır. Yasama yetkisini bölge delegeleriyle siyasi parti, temsilciler meclisi, işçi, köylü, ordu ve öğrenci gruplarının temsilcilerinden oluşan 1000 üyeli Majlis Permusyawaratan Rakyat ile 400 üyesi doğrudan seçimle, 100 üyesi de devlet başkanının tayiniyle belirlenen 500 üyeli Dewan Perwakilan Rakyat elinde tutmaktadır. Yargı kurumu bağımsızdır ve Cakarta'da en üst mahkeme (mahkamah agung), önemli şehirlerde yüksek mahkemeler, diğer şehirlerde de normal mahkemeler şek-

linde teşkilâtlanmıştır. Her beş yılda en az bir defa toplanan Majlis Permusyawaratan Rakyat'ın başlıca görevleri devletin temel politikalarını belirlemek ve devlet başkanı ile yardımcısını seçmektir. Her türlü kanun yapma yetkisini elinde bulunduran Dewan Perwakilan Rakyat'ta, Nisan 1987 seçimleri sonunda, ülkenin en büyük partisi olan Golongan Karya (= GOLKAR, Hizmet Grupları) 299, dört İslâmî partinin (Nehdatü'l-ulemâ, Partai Sarikat Islam Indonesia [= PSII, Endonezya İslâm Birliği Partisi], Persatuan Tarbiyah Islamiyah [= PERTI, İslâm Eğitim Birliği], Partai Muslimin Indonesia [= PARTI, Endonezya Müslümanları Partisi]) birleşmesiyle oluşan Partai Persatuan Pembangunan (= PPP, Birleşik Kalkınma Partisi) altmış bir, hristiyan ve milliyetçi partilerin birleşmesiyle kurulan Partai Demokrasi Indonesia da (= PDI, Endonezya Demokrasi Partisi) kırk üye ile temsil edilmektedir. Endonezya Birleşmiş Milletler, İslâm Konferansı Teşkilâtı, Güneydoğu Asya Uluslar Birliği ve Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilâtı'na (OPEC) üyedir.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

Yüzey Şekilleri. Endonezya Güneydoğu Asya ile Avustralya kıyıları arasında, âdetta sıçrama taşları veya denizle yer yer kesilmiş bir kıstak oluşturacak şekilde dizilmiş adalardan meydana gelen bir köprü ve birçok bakımdan bir geçiş alanıdır. Bu adalar ülkesinin batı kesimlerinde, meselâ Sumatra'da Asya özellikleri hâkim iken doğu kesimindeki Irian Jaya'da (eski Batı Yeni Gine) Avustralya'ya ait tabii ve beşerî özellikler ön plana geçer. Ülkeyi meydana getiren adalar, uzunluğu kuzey-güney doğrultusunda 2000, doğu-batı doğrultusunda 5200 kilometreyi bulan bir alana yayılmış olmalarına rağmen bazı gruplar veya takımadalar halinde toplanmışlardır. Bu grupların her bakımdan en önemlisi, güneyde Hint Okyanusu'nun kenarındaki çok derin bir deniz çukurunun (Cava çukuru, 7450 m.) kuzeyinde geniş bir yay çizen, birbirinden dar boğazlarla ayrılmış Büyük Sunda (Sumatra 473.000 km², Cava 126.000 km², Madura) ve Küçük Sunda (Bali, Lombok, Sumbawa, Flores, Timor) takımadalarıdır. Endonezya'nın özünü ve en kalabalık kesimini oluşturan ve bir arada 670.000 km²'lik bir yer kaplayan bu grubun kuzeyinde, sığ bir alan olan Cava denizinin kuzey kenarında 540.000 km²'lik büyük kısmı Kalimantan adıyla Endonezya'ya ait olan Borneo adası yer

Resmî adı :	Republik Indonesia
Başşehri :	Cakarta
Yüzölçümü :	1.919.443 km ²
Nüfusu :	179.378.946 (1990)
Resmî dili :	Bahasa Indonesia
Para birimi :	Rupiah (Rp)
	1 Rp = 100 sen

alır. Onun doğusunda, derin bir oluk oluşturan Makassar Boğazı'nın ötesinde Maluku (74.500 km²) ve Sulawesi (eski adı Selebese, 189.000 km²) takımadaları ve nihayet en doğuda Arapura sığılı üzerinde, toplam yüzölçümü 745.000 km² olan ve 421.951 km²'lik batı yarısı Irian Jaya adıyla Endonezya'ya ait bulunan Yeni Gine'ye geçilir.

Endonezya adaları, özellikle Cava çukurunun kuzeyindeki Sunda adalar yayı, Büyük Okyanus'u kuşatan ateş çemberinin, volkanik faaliyetlerin ve depremlerin çok sık ve şiddetli olduğu bir kesimi üzerinde yer alır. Sayıları pek çok olan volkanların halen 128'i faal durumdadır. Bunların patlamaları, püskürdükleri akıcı lavlar ve yağmur suları ile bir çamur akıntısı halinde yamaçlardan aşağı doğru hızla inen küller zaman zaman büyük can ve mal kayıplarına sebep olur. Sumatra ile Cava asimetric bir engebellek gösterir ve Hint Okyanusu'nun kenarında, Pliosen devrinde de kıvrımlara uğramış tortullardan oluşan 1000-2000 m. yükseklikteki platolar ve dağlar yer alır. Bu kuşağın kuzeyinde yine kıvrımlı tersiyer oluşukları üzerinde yükselen volkanlar dizisine geçilir. Bu volkanların bazıları 3000 metreyi aşan yükseltilere erişirler (Cava'da Semeru 3676 m., Lombok adasında Rinjani 3736 m.). Akarsuların kaynak alanını ve sözü geçen adaların bel kemiğini oluşturan bu yüksek volkanik

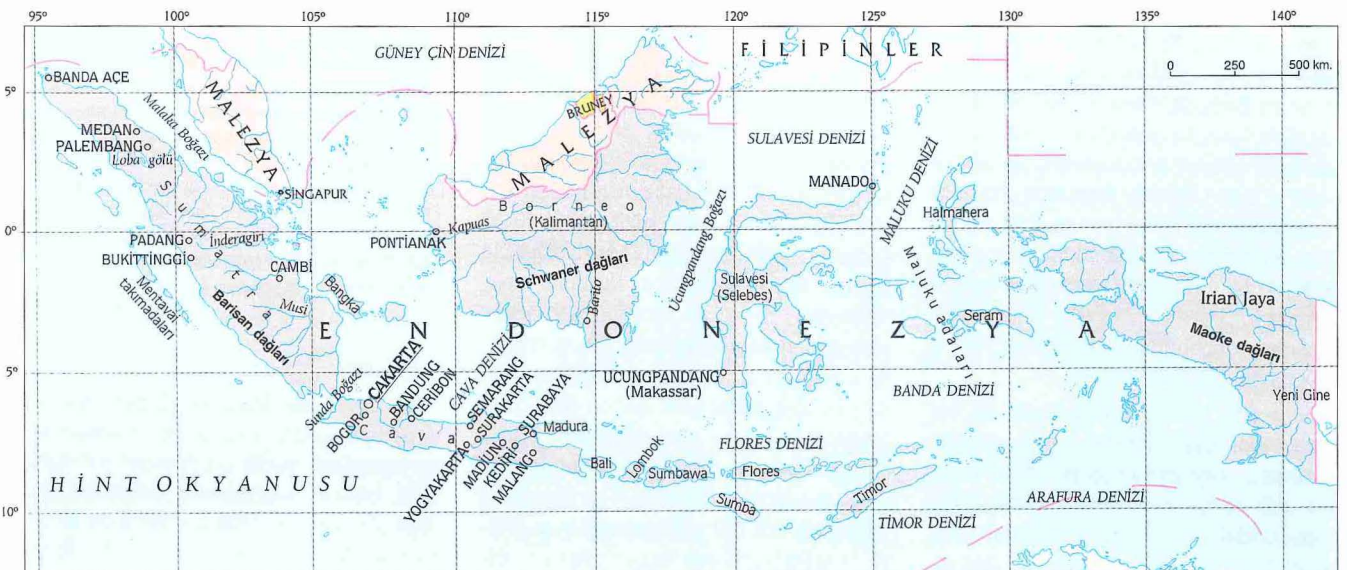
kesimin kuzeyinde nüfusun en büyük kısmının yaşadığı tepeliklerle geniş ve bataklık kıyı ovaları uzanır. Borneo'nun Endonezya'ya ait kısmı, Alp kıvrımlarıyla şekillenmiş olan kuzeydoğu kesimi dışında vadilerle yarılmış, en yüksek noktası 2500 metreye yaklaşan eski bir masiftir. En doğudaki Irian Jaya'nın güney yarısı, Kuzey Avustralya eski kütlelerinin bir uzantısını örten alüvyonlardan oluşmuş bataklık ovalar, kuzey yarısı ise Alp kıvrımları ile şekillenmiş genç dağlarla kaplıdır. Bu adanın ortasında bir baştan ötekine uzanan sıradağlar üzerinde, en yüksekleri Irian Jaya kesimindeki Puncak Jayawijaya olan (eski adı Carstensz dağı, 5030 m.) 4000 metreden yüksek birçok doruk ve küçük buzul görülür.

İklim ve Bitki Örtüsü. Ekvatorun iki yanında uzanan ve aynı zamanda muson rüzgârlarının da etki alanında bulunan ülkenin çoğu yerinde, sıcaklığın yaz ve kış arasında pek değişmediği ekvatorial iklimin muson tipi görülür. Bununla beraber Sumatra, Kalimantan ve Sulawesi'nin kuzey yarısı ile Maluku takımadalarında ekvatorial iklim karakteri daha belirgindir. Yıllık yağış miktarının birçok yerde 3000 milimetreyi aştığı (Batı Kalimantan'da Pontianak: 4000 mm.) bu bölgelerde bütün aylar bol yağış almakla beraber âzami yağış ekim-kasım döneminde düşer. Buna karşılık ekvatorun güneyinde yer alan Cava ile Küçük Sun-

da adalarında ekvatorial muson iklimi karakteri daha ağır basar. Aylık ortalama sıcaklıkların 26-28° C arasında olduğu bu adalar kuzeybatı musonlarının estiği ekim-mayıs döneminde yağış alır. Batıda daha bol olan yağış miktarı (Cakarta'da ortalama yılda 1760 mm.) genellikle doğuya gidildikçe biraz azalır ve aynı zamanda güneydoğu musonlarına rastlayan kurak mevsim uzar. Bitki örtüsü, bu nemli ve sıcak iklime uygun olarak çok gür ve tür bakımından da son derece zengindir. İnsanlar tarafından açılan yerler dışında ülkenin büyük kısmı her zaman yeşil yağmur ormanlarıyla kaplıdır. Daha az yağış alan bazı kesimlerde, özellikle Küçük Sunda adalarında daha az yoğun ormanlar ve savan formasyonları görülür. Sumatra ve Kalimantan'ın geniş ovaları ise bataklık ormanları ile kaplıdır. Devâsâ ağaçların, aşırı ölçüde gelişmiş liyanların, orkidelerin, baharat elde edilen çeşitli bitkilerin ve dünyanın en büyük çiçeğinin (çapı 1 metreyi aşan rafflesia) sık bir örtü oluşturduğu yağmur ormanlarında dar bir alanda binlerce türe rastlanır. Muhtelif bölgelerinde kaplan ve panterlerin, ayıların, yaban öküzlerinin, fillerin, gergedanların, orangutanların, dev kertenkelelerin yaşadığı ülke kuş çeşidi bakımından da çok büyük zenginliğe sahiptir.

Akarsular ve Göller. Su kaynakları bakımından zengin olan Endonezya'da akar-

Endonezya

sular, yeryüzü yapısının gereği kısa ve düzensiz rejimlidirler. Ülkenin en büyük nehirleri güney Sumatra, Kalimantan ve Irian Jaya'dadır. Sumatra'daki Barisan dağlarından doğan çok sayıda nehir kuzeydoğuda denize dökülürken Kalimantan'dakiler güneyde, Maoke dağlarından doğan Irian Jaya'dakilerin ise bir kısmı kuzeyde, bir kısmı da güneyde denize kavuşurlar. Zengin muson yağmurlarıyla beslenen akarsuların uzun ve durgun olanlarından ulaşımında da istifade edilir. En yoğun yerleşim alanlarının su kenarları olduğu Endonezya'da büyük göl bulunmamakta, sadece Barisan dağlarında irili ufaklı çok sayıda krater gölüne rastlanmaktadır.

Nüfus ve Etnik Yapı. 1900 yılında ancak 45 milyon olan ülke nüfusu hızla artarak 1939'da 68.4 milyona, 1990'da da 179.323.000'e ulaştı; 2000 yılında ise 222 milyonu aşacağı tahmin edilmektedir. Halkı çeşitli etnik gruplardan oluşur. Bu grupların en büyüğü, nüfusun yarısına yakını (% 45) meydana getiren Cava'lılardır; sayıca onları % 13,6 ile Sundalılar ve onları da Çinliler (% 2,3) takip eder. Ayrıca özellikle Kalimantan ve Irian Jaya'da sayıları çok daha az ve kültür düzeyleri çok düşük olan birçok etnik grup vardır. Bunlardan başka ülkede küçük sayılarda Hintliler, Araplar ve Hollandalılar da yaşamaktadır. Endonezya'da ortalama nüfus yoğunluğu km^2 / 90 kadar olmakla birlikte bölgeler ve muhtelif adalar arasında çok büyük farklar bulunur. Ülke nüfusunun yarısından çoğu Cava'da yaşar. Burada ortalama nüfus yoğunluğu km^2 'ye 800 kişi kadardır. Ancak 1.2 milyon insanın yaşadığı Irian Jaya'da ise bu oran km^2 'ye üç kişiyi dahi bulmaz. En büyük şehirler de ülkenin en kalabalık adası olan Cava'dadır. Bunların başında, Cava'nın kuzeybatı kıyısındaki Cakarta gelir (1990'da 8.254.000); onu aynı adanın doğusundaki Surabaya (1985'te 2.345.206) ve Sumatra adasının kuzeyindeki Medan (1985'te 2.110.000), Cava adasının batı kısmındaki Bandung ile (1985'te 1.613.000) kuzey kıyısındaki Semarang (1985'te 1.269.000) ve Sumatra adasının doğusundaki Palembang (1985'te 900.000) takip eder.

Dil ve Din. Endonezya'nın resmî dili Bahasa Indonesia (Endonezya dili) olmakla beraber ülkede yirmi beş ayrı dil ve 250'den çok lehçe konuşulur. Sumatra'nın doğusundaki Jambi'de yaşayan bir Malay lehçesinden gelişmiş olan Bahasa In-

donesia'nın diğer Malay lehçeleriyle pek çok ortak özelliği vardır. Öğretimin ilk iki yılında mahallî dillere yer verilirken ileri yıllarda sadece resmî dille eğitim ve öğretim yapılarak bütün halkın bu dili öğrenmesi sağlanmaktadır. Ülkenin büyük kısmında, esas itibarıyla on altı ana gruba ayrılan Malezya - Polinezya dil ailesine mensup diller hâkim durumdadır; Irian Jaya'da ise Papua dilleri konuşulur. Yerli dillerin yanı sıra dışarıdan gelen grupların konuştukları Çince, Hintçe, Hollandaca (Felemenkçe) ve İngilizce gibi yabancı dillerin de önemi bir hayli fazladır. 1989 verilerine göre ülke nüfusunun % 90'ı müslüman, geriye kalanı hristiyan (Katolik ve Protestan), Hindü, Budist ve az bir kısmı da mahallî dinlere mensup animisttir. Bölgede I. yüzyılda başlayan Hinduizm'in etkisini daha sonra Budizm takip etmiş, XII. yüzyılın başlarından itibaren ise İran, Hindistan ve Çin'den Sumatra kıyılarına gelen müslüman tüccarların getirdikleri İslâmiyet gittikçe güçlenerek XV. yüzyılda bu dinlerin hâkimiyetine son vermiştir. Özellikle Cava ve Sumatra ile Maluku adalarında İslâmiyet daha yaygın durumdadır ve bunda, buralarda kurulmuş olan müslüman sultanlıklar büyük rol oynamışlardır (aş. bk.). Günümüzde sadece Bali adasında Hindü kültürünün etkisi devam etmekte, Flores ve Timor adalarında XIX. yüzyıldaki misyonerlik faaliyetleri sonucunda yerleşen Hristiyanlık hâkim bulunmakta, Sulawesi ve Kalimantan'ın iç kısımlarında da mahallî dinlerin varlığı sürmektedir.

Ekonomi. Bir bütün olarak ele alındığında Endonezya, nüfus başına düşen 520 dolar (1989) düzeyindeki millî geliriyle az gelişmiş fakir ülkeler kategorisinde yer alır. Fakat ülkenin muhtelif bölgeleri arasında bu bakımdan çok büyük farklar vardır. Gerçekte Endonezya yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından zengin bir ülkedir. Çalışan nüfusun yarıya yakın kısmı (% 48), millî gelirin % 20 kadarını (1989) sağlayan tarım işleriyle uğraşır. Tarım alanı olarak kullanılan topraklardan (ülke yüzölçümünün % 9 kadarı) elde edilen başlıca ürünler pirinç (1989'da üretim 43.2 milyon ton), manyoka (14 milyon ton), mısır (6.4 milyon ton), tatlı patates (2 milyon ton), hindistan cevizi, çeşitli sebze ve meyveler, şeker kamışı (21.8 milyon ton), kauçuk (1.1 milyon ton), yer fıstığı (800.000 ton), palmiye yağı, kahve (390.000 ton), çay ile (140.000 ton) es-

kiden ülkenin başlıca cazibesini ve şöretini oluşturan vanilya, kara biber, karanfil, küçük hindistan cevizi gibi çeşitli baharattır. Balıkçılık kıyı halkının önemli bir meşgalesidir (yıllık balık üretimi 2.2 milyon ton dolayında). Geniş ormanlardaki demir ağacı, abanoz ve tik gibi ağaçlardan çok değerli keresteler sağlanır.

Endonezya'nın yer altı kaynakları arasında, rezervinin 9,8 milyar varil kadar olduğu tahmin edilen petrol başta gelir. En önemli petrol yatakları Sumatra, Kalimantan ve Cava'dadır. Üretim yılda 531.993.000 varildir (1990). İhracatın % 80 kadarını petrol ve petrolden elde edilen ürünler oluşturur. Ülkenin doğal gaz yatakları da çok zengindir. Diğer yer altı kaynaklarının başlıcaları kalay (yıllık üretim 23.000 ton dolayında), nikel, demir, bakır, boksit, altın ve gümüşle Kalimantan'da bulunan elmadır. Endüstri, tarım ürünlerini işleyen ve özellikle alüminyum, petrol, doğal gaz gibi yer altı kaynaklarını değerlendiren tesislerden meydana gelir. Fakat çalışan nüfusun % 15 (1989) kadarının çalışma alanı olan endüstri faaliyetlerinin millî gelirdeki payı ancak % 22 dolayındadır.

Ülkede bütün iktisadî faaliyetler bakımından olduğu gibi kara ulaşım ağıının gelişme derecesi bakımından da büyük bölgesel farklar vardır. Uzunluğu 6900 kilometreye yakın olan demiryollarının tamamı Cava ve Sumatra'dadır. Adalar arasındaki bağlantıyı yüzyıllardan beri deniz sağlar. Ülkenin en çok ticaret yaptığı ülkeler önem sırasına göre Japonya, Amerika Birleşik Devletleri ve Singapur'dur.

BİBLİYOGRAFYA :

R. W. Van Bemmelen, *The Geology of Indonesia*, Lahey 1949; J. P. Roux, *Islam en Asie*, Paris 1958, s. 78-84; L. E. Williams, *Southeast Asia: A History*, New York 1970, s. 4-23, 43-52; "Indonesia", *The Far East and Australasia 1988*, London 1987, s. 429-463; D.-M. Frémy, *Quid 1991*, Paris 1991, s. 995-997; *Arabia*, London 1981, s. 20-27; "Indonesia", *EBR*, XII, 171-172; "Indonesians", *The Illustrated Encyclopedia of Mankind*, London 1978, VIII, 939-943; "Indonésie", *ECIn*, VIII, 935-936; "Indonesia", *EBR*, XVII, 732-747.

SİRRI ERİNÇ

II. TARİH

İslâmî Dönem. Malezya - Endonezya tacomadalarındaki muhtemel müslüman yerleşmeleri hakkında mevcut en eski bilgi, bir Çin kaynağında rastlanan, 55 (674-75) yılında Doğu Sumatra'da (Son-Fu-chi = Sriwijaya = Palembang) bir Arap